

УДК 617 (092) БРАТУСЬ В.Д.

Пам'ятні дати

Міністр-реформатор охорони здоров'я України, вчений, хірург

**ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВИДАТНОГО ОРГАНІЗАТОРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я,
ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА, ХІРУРГА, ВЧЕНОГО, ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТА
НАН І АМН УКРАЇНИ, ЗАСЛУЖЕНОГО ДІЯЧА НАУКИ УКРАЇНИ,
ЛАУРЕАТА ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ,
ПРЕМІЇ ІМ. АКАД. О.О. БОГОМОЛЬЦЯ НАН УКРАЇНИ,
ЗАВДУВАЧА КАФЕДРИ ХІРУРГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО
МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. О.О. БОГОМОЛЬЦЯ,
ДОКТОРА МЕДИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА В.Д. БРАТУСЯ**

Василь Дмитрович Братусь народився 26 грудня 1916 року в трудовій селянській сім'ї. Дитячі роки та навчання в семирічній школі пройшли в селі Рогозів Бориспільського району Київської області. З 1932 по 1935 рік навчався і закінчив з відзнакою Київський медичний технікум, за що отримав право вступу до Київського медичного інституту. Після закінчення чотирьох курсів навчання в інституті в 1939 році призваний до лав Червоної армії та зарахований на п'ятий курс новоствореної Куйбишевської Військово – медичної Академії. Але там провчився три місяці, бо в 1939 році почалася війна з Фінляндією, тому в кінці грудня 1939 року він був відправлений у Ленінградську Військово – медичну Академію, де склав Державні іспити й одержав диплом лікаря. З початку січня 1940 року і до кінця війни з білофінами працював лікарем лижного батальйону на Карельській ділянці фронту і побував з боями в глибинному тилу на території Фінляндії. Після закінчення війни відкомандирований у Куйбишевську Військово – медичну Академію, де пройшов півторарічну підготовку як хірург військового та армійського районів. З першого й до останнього днів Великої Вітчизняної війни працював на фронті провідним хірургом мед-

Братусь Василь Дмитрович - співробітник кафедри хірургії

призначений заступником, а в 1954 році – міністром Охорони Здоров'я України. У 1957 році призначений Ректором Київського інституту удосконалення лікарів, а в 1958 переведений на посаду Ректора Київського медичного інституту, де працював до 1965 року. У 1962 році захистив докторську дисертацію на тему “Хірургічне лікування термічних опіків”. У 1963 році отримав вчене звання професора по кафедрі хірургії. З 1962 року – керівник кафедри хірургії інституту удосконалення лікарів, а в 1963 році переведений на посаду керівника кафедри хірургії медичного інституту, де в ці дні працював і Ректором.

санбату, а потім армійського та фронтового шпиталів.

Після закінчення Другої світової війни і демобілізації, з 1946 року працював клінічним ординатором з хірургії, в 1948 році – після захисту кандидатської дисертації – асистентом, доцентом кафедри хірургії Київського інституту удосконалення лікарів, а з 1951р. – медичного інституту. Одночасно з 1950 року працював заступником, а згодом – начальником Головного Управління Вищих навчальних закладів Міністерства охорони здоров'я України. У 1952 році

Протягом 1954-1956 і 1968-1975 років Василь Дмитрович Братусь, талановитий хірург за фахом, член-кореспондент НАН та НАМН України, очолював Міністерство охорони здоров'я Української РСР. Це був, до речі, єдиний у республіці факт, коли на таку високу посаду одну й ту ж людину призначали двічі. Це зумовлювалося, насамперед, високими професійними та моральними якостями Василя Дмитровича, який, між тим, ніколи не покидав покликання всього свого життя – хірургію.

Знаменно, що пролог кар'єри В.Д. Братуся як міністра розпочався з посади заступника начальника Головного управління вищих навчальних закладів МОЗ УРСР. У 1949 році його, на той час кандидата медичних наук, хірурга-фронтвика, запросив до бесіди тодішній очільник Мінздоров'я республіки Левко Іванович Медвідь. *«Відбулася довга розмова щодо моєї служби у військово-медичних установах в роки Великої Вітчизняної війни, - пише Василь Братусь у своїй книзі «Спогади про минуле, погляди на сучасне», - про моє бачення першочергових потреб підготування медичних кадрів, яких було недостатньо в перші післявоєнні роки. Далі Медвідь перейшов до більш конкретної розмови. Він вирішив виступити з ініціативою не тільки відновлення повноцінної діяльності медичних інститутів, які вже діяли в Україні, а й швидко створити нові, зокрема в Івано-Франківську, Чернівцях, Тернополі, Ужгороді. Для цього був необхідний підбір, насамперед, керівних кадрів для нових кафедр. Було висловлено ідею залучити для цього передусім молодих доцентів зі сталих кадрових вузів. Кандидатури на посади директорів нових інститутів на той час вже були підібрані. На завершення розмови мені запропонували посаду заступника начальника Головного управління вищими навчальними закладами міністерства. Причому зі збереженням посади асистента кафедри хірургії. Я пристав на цю пропозицію...».*

Невдовзі В.Д. Братусь був призначений першим заступником міністра охорони здоров'я. А вже в грудні 1953 року його викликав для офіційної зустрічі перший секретар ЦК Компартії України О.І. Кириченко і запропонував посаду міністра. У згаданій вище книзі Василь Дмитрович пише, що вважав себе не досить підготовленим для такої місії і запропонував замість себе декілька прізвищ інших кандидатів. Та рішення «зверху» вже було прийнято. І новий міністр приступив до виконання своїх дуже непростих обов'язків. Одним з нагальних завдань, як з'ясувалося, було невідкладне поліпшення

роботи санітарно-епідеміологічної служби як запоруки профілактичної медицини. З цього приводу відбулася ґрунтовна зустріч міністра В. Братуся з відомим вченим у галузі комунальної гігієни академіком О.М. Марзєєвим. Разом вони окреслили подальші кроки «реанімації» галузі з метою вивести її в ранг першорядних. Саме завдяки новаторським змінам, що були проведені В. Братусем у санепідемслужбі, в 1970 році вдалося оперативним і ефективно загасити спалах епідемії холери на півдні України. У цьому, до речі, неабияк допомогли поради академіка-епідеміолога Л.В. Громашевського.

**Братусь Василь Дмитрович -
Міністр охорони здоров'я України**

Крім того, саме міністр В. Братусь провів практично докорінну реорганізацію регіональної системи охорони здоров'я. Йдеться про рішення щодо закриття частини застарілих дільничних лікарень, залишивши замість них ФАПи. Натомість, як компенсація цього кроку, був суттєво змінений статус центральних районних лікарень. Їхні можливості були значно зміцнені і розширені створенням потужних відділень хірургії, терапії, акушерства та гінекології, дитячих та інфекційних хвороб. Щодо ж вузької лікарської спеціалізації (нейрохірургія, офтальмологія, ендокринологія, торакальна хірургія тощо), то її

було сконцентровано в обласних клінічних лікарнях. Як показала подальша практика, проведені В. Братусем реформаторські зміни в лічені роки значно підвищили якість надання медичної допомоги широким верствам населення.

Була в успішного міністра й низка інших задумів щодо удосконалення оздоровчої галузі. Проте тоді їм не судилося здійснитись з тієї простої причини, що Василь Братусь несподівано був знятий з посади. А сталося ось так...

У 1956 році в Одесі широко відзначали 80-річний ювілей славетного хірурга-офтальмолога, академіка В.П. Філатова. За пропозицією першого секретаря ЦК КПУ О.І. Кириченка на святкування був запрошений і міністр В.Д. Братусь. Під час урочистого засідання в Одеському оперному театрі в своїй промові Василь Дмитрович, зокрема, сказав: *«Коли б Петро Чайковський писав свою славнозвісну оперу «Іоланта» сьогодні, то йому не потрібно було б шукати мудреця зі Сходу для повернення зору дівчині. Я впевнений, що композитор доручив би це зробити нашому ювіляру...»*. Як згадують очевидці, після цих слів стіни театру здригнулися від бурхливих оплесків!

Саме під час того перебування в Одесі Василя Дмитровича влаштували не в готелі, а в Одеському санаторії імені Чкалова, що належав до Четвертого управління МОЗ. Наступного дня після зборів в Оперному театрі він вирішив ознайомитися із санаторієм. Оглядаючи його територію, дійшов до невеличкого одноповерхового корпусу, впритул до якого було розпочато будівництво високого бетонного паркану. Міністр запитав головного лікаря, для чого зводиться це неподобство. Той відповів, що таким був наказ «самого Кириченка». Як з'ясувалося, партійний високопосадовець «наклав оком» на розташований поряд із санаторієм палац, який до революції належав персидському шахові, і хотів приєднати до своєї розкішної резиденції близько гектара санаторської землі. Василь Дмитрович був не на жарт обурений таким цинічним наміром і дав вказівку «посунути» паркан подальше від корпусу.

Коли О. Кириченко, приїхавши до Одеси, побачив ті зміни, він спитав головного лікаря, мовляв, хто дав таке розпорядження. «Міністр Братусь», – була відповідь. «Братусь вже не міністр». – різко заявив функціонер... Василь Дмитрович був знятий з посади.

Згодом він очолив Київський інститут вдосконалення лікарів – найпотужнішу ланку післядипломної лікарської освіти, що мала союзне підпорядкування. А в 1959 році В. Братусь став ректором Київського медичного інституту імені О. Богомольця. Тут він відзначився тим, що знач-

но зміцнив кадровий склад ВНЗ, запросивши на посади керівників кількох кафедр знаних вчених, таких як Микита Маньковський, Микола Зайко, Анатолій Позмогов, Рафаїл Габович, Георгій Бурчинський та інші. І сьогодні тут, вже в Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця, з великою вдячністю згадують період керівництва КМІ (1959-1966) Василем Братусем.

...У 1968 році в уряді УРСР відбулися певні кадрові зміни, в результаті яких звільнилося крісло міністра охорони здоров'я. У на той час першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста не було іншої кандидатури, окрім Василя Братуся, якого він добре знав ще з часів його першої міністерської каденції. Так Василь Дмитрович знову повернувся у стіни міністерства на вулиці Грушевського.

Серед доленосних справ двічі міністра хотілося б, насамперед, відзначити його неоціненний внесок у розвиток медичної науки. Були значно підсилені науково-дослідні інститути в галузях серцево-судинної хірургії, отоларингології, гігієни праці та професійних захворювань, охорони материнства та дитинства, урології, ендокринології та обміну речовин, медичної радіології. В. Братусь високо оцінив можливості таких українських вчених, як О.І. Коломійченко, О.О. Шалімов, М.М. Амосов, М.М. Горев, А.П. Ромоданов, В.С. Карпенко, Н.О. Пучковська, Л.Т. Мала, В.П. Комісаренко. Василь Дмитрович традиційно приділяв значну увагу саме профілактичній медицині як великій силі попередження інфекційних захворювань.

Особливо вражає той факт, що при всій своїй колосальній зайнятості він все ж таки не покидав хірургічної практики. Кожну суботу о сьомій ранку він вже був в операційній столичній лікарні № 15, що на Подолі. До речі, згодом саме тут він очолив одну з кафедр хірургії НМУ імені О.О. Богомольця, яка потім переїхала в ново-збудовану лікарню № 12 на Печерську.

Чи не найулюбленішою втіхою В. Братуся було відвідування Національної наукової медичної бібліотеки України, де він просиджував в читальному залі по декілька годин поспіль. Саме завдяки його сприянню цей храм книги і знань отримав гідне помешкання, де міститься і донині.

Видатний державний діяч України, славетний військовий хірург, засновник спеціалізованих напрямів у хірургії нового часу – шлунково-кишкової хірургії та комбустіології. Протягом 30 років керував кафедрою хірургії (1962-1992), а залишивши керування кафедрою, він до останнього дня свого життя працював професором кафедри. За багаторічну науково – педагогічну

діяльність ним створено і згуртовано висококваліфікований колектив викладацького складу. За ці роки значно розширено діапазон оперативної діяльності, зокрема в абдомінальній хірургії, хірургії опіків, пластичній хірургії. За роки керівництва кафедрою ним підготовлено 6 докторів та 25 кандидатів медичних наук, опубліковано

близько 500 наукових праць, з яких 12 монографій, у тому числі: “Хірургічне лікування термічних опіків” (1963), “Гострі шлунково-кишкові кровотечі” (1971), “Інтенсивна терапія в невідкладній хірургії” (1980), “Теморагічний шок” (1982). “Дифференціальна діагностика и лечение острых желудочно-кишечных кровотечений” (1991).

Братусь Василь Дмитрович - під час складної операції

За удосконалення методів діагностики й лікування опіків професор В.Д. Братусь у 1981 році удостоєний Державної премії України в галузі науки. За монографію “На пути к антисептике и обезболиванию в хирургии” (1984) одержав першу премію на Всесвітньому конкурсі товариства “Знання” в Москві.

У 1970 році обраний член – кореспондентом АН України, а в 1990 році – член-кореспондентом АМН України. За ці роки збудований ще один корпус з аудиторією для студентів, лабораторіями та приміщенням для практичних занять, були створені умови для комплектації клініки різноманітним контингентом хворих, що задовольняє потреби педагогічного процесу. Ще раніше в інтересах клініки було створено відділення для лікування опіків, яке згодом стало республіканським центром для хворих з цією патологією, а пізніше, з 1981 року на базі клініки

офіційно створено Київський міський центр для лікування хворих з гострими шлунково-кишковими кровотечами. Функціонування центру шлунково-кишкових кровотеч уже в найближчі роки забезпечило зменшення післяопераційної летальності не менше, ніж у 5 разів порівняно з даними як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Центр став місцем для стажування хірургів не тільки з України, але й з інших країн СНД та світу.

Окремим розділом його практичної, науково-організаційної діяльності була комбустіологія. Одного разу в австрійському медичному журналі Василь Дмитрович натрапив на опис способу зниження наслідків некротичного запального процесу тканин при використанні грибової культури *Aspergillus flavus*, але наслідки опіків не входили в коло використання незвичайної культури. В. Братусь, очевидно вперше в науці, перекинув такий можливий клінічний міст. Він

відразу ж написав у Відень автору публікації і незабаром отримав відповідь, в якій ідею застосування цього методу в комбустіології було підтримано.

Однак, подібно до західної медицини, його попередили, що при всіх публікаціях слід робити посилання на автора винаходу, а результати роботи надрукувати в журналі "Wien Medizinische Wochenschrift". "Було б неправильно вважати, як вказав у своїх мемуарах В.Д. Братусь,

що при дослідженні цього грибкового ферменту я знайшов ефективний засіб некролізу, але ці дослідження при опіках стали основною частиною моєї докторської дисертації. Я розгорнув широкі клініко-морфологічні дослідження з теми дисертації і незабаром організував одну з перших в СРСР клініку для лікування опікуваних на 60 ліжок, яка в кінці кінців стала Республіканським опіковим центром".

Братусь Василь Дмитрович - робота над монографією

У результаті, у 1960 році в розпалі цієї роботи він отримав з Австрії, від відомого лікаря та історика медицини Hugo Gljazer запрошення приїхати до Відня з доповіддю про результати нового дослідження в галузі комбустіології, і Василь Дмитрович із вдячністю прийняв запрошення. Крім звичайного ілюстративного матеріалу для виступу, він взяв із собою кольоровий документальний фільм з його основними методами хірургічного лікування хворих з опіками. Стрічку демонстрували на науково-практичних конференціях з опікової травми і завжди вона отримувала позитивну оцінку.

Після першої доповіді в науковому товаристві лікарів у Відні Київський комбустіолог був зди-

вований, коли дізнався, що опіки тут лікують не хірурги, а дерматологи, і про пересадку шкіри австрійці взагалі не чули. Цікаво, що більшість на засіданні була з колишніх військових лікарів, які нещодавно повернулися з ув'язнення в Радянському Союзі, і вони прагнули продемонструвати свої знання російської мови доповідачу, що сприяло цікавої дискусії.

На другий день перебування в Австрії В. Братусь читав лекції про опіки студентам у Віденському університеті з демонстрацією фільму. У той же день у клініці дерматології університету провів операцію з пересадки шкіри пацієнту з глибоким опіком за допомогою привезеного із собою дерматому. Декілька лекцій

були прочитані в Лінці, Інсбруці та Зальцбурзі. Це прекрасний приклад популяризації досягнень української хірургії, про яку часом дуже мало знають у світі....

Багато уваги приділялося питанням історії та організації вищої медичної освіти й охорони здоров'я. З цих проблем автором опубліковано більше ніж 120 робіт, у тому числі дві монографії. Професор В.Д. Братусь також відзначався як Державний діяч. Він обирався депутатом Верховної Ради України трьох скликань (1953-1973 рр.). Був делегатом XII сесії Організації Об'єднаних Націй і доповідачем на Генеральній Асамблеї ООН про створення Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВОЗ) (1959 р.). Протягом 30 років був на громадських засадах Президентом медичної сесії Всесоюзного Товариства Дружби і Культурних зв'язків із зарубіжними країнами.

Василь Братусь був нагороджений орденами Леніна, Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора, Богдана Хмельницького, Вітчизняної війни I і II ступенів, орденом «За заслуги» II ступеня, орденом Ярослава Мудрого V ступеня і 18-ма бойовими і трудовими медалями. Але одягав парадний мундир з усіма цими регаліями тільки на свято Великої Перемоги.

У 1972 році, вже пішовши з поста міністра, Василь Дмитрович був обраний член-кореспондентом Національної академії наук України. Про великі досягнення в медичній науці свідчить і присудження йому премії О.О. Богомольця НАН України (1969), і Державної премії в галузі науки і техніки (1981).

Наостанок відзначимо, що при всіх своїх високих посадах та значних заслугах Василь Дмитрович завжди залишався простою, доступною, привітною людиною. Особливе місце в його душі займали фронтові побратими. Він ніколи не ділив людей «по рангах», однаково щиро вітаючи в своєму міністерському кабінеті і партійних босів, і простих відвідувачів. Неодмінно вставав з-за робочого столу, робив крок назустріч, сердечно простягав руку...

Нещодавно, наприкінці 2016 року, на одному з корпусів університету було урочисто відкрито меморіальну дошку знаменитому ректору, який жив з нами і до кінця своїх днів залишався відданим хірургічному покликанню, яке не змогли "затямарити" високі керівні посади. Він був дійсно хірургом за покликом серця, справжній Патріот своєї справи і своєї Батьківщини...

***Петро Фомін академік НАН та НАМН України, заслужений діяч науки і техніки України;
Яків Березницький заслужений діяч науки і техніки України, д. мед. н., професор;
Євген Шепетько заслужений лікар України, д. мед.н., професор кафедри хірургії № 3
НМУ ім. О.О. Богомольця***

Стаття надійшла до редакції
16.01.2017

